

Makalenin geliş tarihi: 15.07.2020

1. Hakem rapor tarihi: 04.08.2020

2. Hakem rapor tarihi: 18.08.2020

Kabul tarihi: 29.08.2020

NEO-PRAGMATİST BİR DÜŞÜNÜR OLAN HANS JOAS'IN DEĞER KAVRAMINA YAKLAŞIMI (*) (Araştırma Makalesi)

Fatma TOSUN KÖSE (**)

Öz

Önemli bir neo-pragmatist düşünür olan Hans Joas, değer kavramının akademik çevrelerde tartışmalı bir konu iken, değer kökeni meselesi üzerinde durulmadığına dikkat çeker. Bu yüzden Joas 'Değerlerin Oluşumu' adlı eserinde, sosyoloji ve felsefe alanındaki bazı düşünürlerin değer ve değer kökeni hakkındaki düşüncelerini tanıtır ve tartışır. Yaptığı araştırmalar sonucunda Joas pragmatizmin etkisi altında değer kökenine ilişkin kendi tezini ortaya koyar. Buna göre 'Değer, insanın kendini inşasındaki deneyimlerinden ve kendi aşkınlık tecrübesinden meydana gelir.' Fakat buradaki aşkınlık kavramı aşkın bir varlığa atıfta bulunmamakta, insanın kendi dışına çıkıp kendisini aşması anlamına gelmektedir. İnsanın kendi inşa etmesi ise, kendisini diğerlerinden ayıran kimlik kazanma sürecini ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerin Kökeni, Aşkınlık, Tecrübe, Kimlik, Benlik.

As a Neo-Pragmatist Philosopher Hans Joas Concept of Value

Abstract

As an important neo-pragmatist philosopher Hans Joas notes that the term of value is very controversial in academic circles. But the analysis of how values arise have failed. For this reason he refers in 'The Genesis of Values' to some classical philosophers in sociology and philosophy. He presents and discusses their conception of values and the genesis of values. As a result of his research he formulates his own theory of the genesis of values under the inspiration of Pragmatism: 'Values, arise from the experiences of self-

*) Bu makale, birinci yazarın 2014 yılında tamamlanan "Hans Joas'ın Ahlak Anlayışı" başlıklı yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün gözden geçirilmiş şeklidir.

**) Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
(e-posta: ftosunkose@bayburt.edu.tr) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8978-0917>

formation and self-transcendence of human beings. But Joas doesn't refer to transcendental existence. He uses this term as going beyond ourselves. And self-formation is a process in that individuals achieve their self-identity.

Keywords: Value, Genesis of Values, Transcendence, Experience, Identity, Self.

1. Giriş

İnsanın anlam arayışı, diğer varlıklarla olan münasebeti ve eylemlerinin belirli bir amaca yönelik olması daima ahlakı ve onun temelini oluşturan değerleri düşüncenin konusu haline getirmiştir. İnsanın varlığı ile ilişkilendirilen ahlak ve değer ortak özelliklere sahip olsalar da, ikisi arasında bir özdeşlikten söz edilemez. Nitekim ahlak davranışın başlangıcı olan niyet, sonuç ve bu aradaki tüm süreçlerle ilgilenirken ahlaki şahsiyetin inşasına vurgu yapar. Dolayısıyla ahlakın amacı kişiliğin teşekkülüdür buna karşın kişiliğin bir parçası olan değerler davranışı belirleyen, ahlaki alanı yöneten ilkelere vurgu yapar.

Ahlakın bu çift yönlülüğünden hareketle, değeri tamamen bireyin deneyimiyle ilişkilendiren Joas, *The Genesis of Values/Değerlerin Oluşumu* adlı eserinde ahlakın zeminini oluşturan değeri ve çoğu zaman göz ardı edilen değer kökeni meselesini felsefe ve sosyolojinin klasik düşünürlerinin görüşlerinden hareketle irdelemiş ve kendi değer teorisini ortaya koymuştur.

Çalışmalarını pragmatizm üzerine yoğunlaştırmasının yanı sıra düşüncelerinin pragmatist geleneğin temsilcileri olan John Dewey, George Herbert Mead, Charles Sanders Peirce ve William James'in izlerini taşıması Joas'ın neo-pragmatist olarak anılmasına yol açmıştır. Ayrıca Joas'ın dikkat çeken bir diğer önemli özelliği ise Hıristiyanlık ile olan bağıdır. Yaptığı çalışmalarda daima Hıristiyanlığın hayatını şekillendirdiğine ilişkin ifadeler yer veren Joas, bilim adamının şahsiyeti, değer anlayışı ve ilgilerinin bilimsel çalışmalarına yansımalarının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim Joas bu tespitini doğrular nitelikte çalışmalarını bilim, politika ve din üzerinde yoğunlaştırmıştır. Sosyoloji, felsefe, tarih, politika ve teolojiye yönelik disiplinler arası çalışmaları ve diğer düşünce geleneklerine yönelik olumlu tavrıyla dikkat çeken Joas, sosyal bilimler alanına katkı sağlayan önemli bir düşünürdür (Schöbler, 2011).

Bu çalışma değer kavramının kaynağının ne olduğunu araştıran Joas'ın düşüncelerinden hareketle değer kavramına nasıl yaklaşıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Ancak konuyla bağlantılı olarak Joas'ın teorisini temellendirdiği bazı düşünürlerin değer kökenine ve oluşumuna ilişkin görüşlerine de yer verilecektir. Umulur ki bu çalışma Batı'da ki mevcut değer algısını anlama noktasında ufak da olsa bir katkı sağlar.

2. Araştırma Etiği

Bu yayın özgün bir çalışma olup, tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara hassasiyetle riayet edilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen tüm bilgiler için kaynak gösterilmiş ve kaynaklara kaynakçada yer verilmiştir.

3. Erdem'den Değer'e

Değer kavramına yarar odaklı yaklaşan düşünürler olduğu gibi, değerın bizatihi iyi olması gerektiğinden hareketle ahlaki bir boyutu olduğunu savunanlar da olmuştur. Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde düşünürler değer kavramını kendi sistemleri ile bir bütünlük arz edecek şekilde anlamlandırdıkları için, değerın ve mahiyetinin ne olduğu üzerinde bir görüş birliği sağlanamamıştır. Böylece değere dayalı farklı düşünme biçimleri ortaya çıkmış olsa da, kavramsal olarak felsefenin gündemine 19. yy'da girmiştir.

Felsefe tarihine bakıldığında değer kavramının geçmişteki yansıması şüphesiz erdemlerdir. Varlıkların kendilerine özgü fonksiyonlarını en iyi şekilde yerine getirmeleri anlamında erdem, ilk defa Sokrates tarafından kullanılmıştır. Sokrates'in bu anlayışı insana aktarıldığında, erdem bir yetkinlik olarak, insanın kendisine özgü ve uygun olan davranışı gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir (Cevizci, 2013). İnsanın akıl aracılığıyla, ne yapıp neyi yapmaması gerektiği konusunda yol gösterici olan erdem, insanı doğru ve iyiye yönlendirerek, erdemli bir kişi olmasını sağlar (Kart, 2006). Öte yandan değer kavramı, 'iyi'nin artık kendi başına var olan (eigenständiges Seiendes) olarak değil, insan ve dünya bağlamında düşünölmeye başlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Joas, 1999). Joas'ın ifade ettiğı üzere önceleri 'iyi' kavramından tek bir anlam çıkarılırken, zamanla anlam genişlemesine uğramıştır. Nitekim insanların yaşadıkları kültür ve almış oldukları eğitim doğrultusunda değer kavramına farklı anlamlar yüklemeleri kaçınılmazdır. Böylece farklı insanların 'iyi'yi farklı şekilde anlaması sonucunda 'iyi' kavramı yerini 'değer' kavramına bırakmıştır. İyi'nin değere dönüşmesinin bir diğer sebebi ise, 'iyi' kavramının tarihsel olmamasından kaynaklanmıştır. Nitekim belirli bir zaman dilimine ait olmayan bu kavram, her dönemde farklı ve değişen bir 'iyi' algısının ortaya çıkmasına zemin hazırlamakla birlikte, Joas'a göre gelecekte de öngörölemeyecek şekilde değişime uğrayacaktır.

Joas'ın ifade ettiğı üzere değerlere büyük bir önem atfedilse de 19. yüzyılın başlarına kadar değerlerin nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulmamıştır. William James, George Herbert Mead, Emile Durkheim, George Simmel, Max Scheler ve John Dewey tarafından 1930'lara kadar değerlerin nasıl meydana geldiğine ilişkin teoriler ortaya konulmuşsa da, bu sorgulamalar unutulurak tekrar 1980'lerde Charles Taylor tarafından gündeme getirilmiştir. Nitekim bu düşünürler Joas'ın kendi teorisini ortaya koymasında ona ilham kaynağı olmuşlardır (Schöbler, 2011).

Değeri, güçlü duygularla dolu iyinin düşüncesi şeklinde tanımlayan Joas'ın güçlü duygular ifadesini ön plana çıkarması oldukça manidardır. Öyle ki insanın değer düşüncesine olumsuz bir tavır ile yaklaşıldığında veya karşı gelindiğinde kişi kızgınlıkla tepkir verir. Bu da Joas'a göre değerın insanı etkileyen ve insanı kendisine çeken bir yöne sahip olduğunun göstergesidir.

Değerın tanımını ortaya koyduktan sonra değerlerin nasıl meydana geldiğini araştıran Joas değerın oluşumunu insanın kendini inşasındaki deneyimleri ve aşkınlık tecrübesi ile ilişkilendirerek izah etmeye çalışmıştır. Felsefi düşüncenin değer ve kimlik kavramlarından vazgeçtiğı post modern süreçte Joas'ın bu iki kavramı tekrar ön plana çıkarması

kayda değer bir çabadır. Nitekim insanın kendini inşa etme süreci, değer tecrübesi ile yakından ilgili olduğundan, Joas öncelikle kimliğin nasıl oluştuğunu Mead'ın geliştirmiş olduğu teori üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

Kimlik insana doğuştan verilmiş bir şey değildir, bilakis antropolojik gelişim sürecinin bir sonucudur. Bu açıdan bakıldığında bireyin kendisi, diğer insanlar ve hayatı ile olan münasebetindeki birlik benlik olarak ifade edilmiştir. Joas'ın Mead'dan naklettiği kadarıyla, çocukluk döneminden itibaren sosyal etkileşimler sonucu diğer insanların davranışları öğrenilerek benzer davranışlar ortaya konulmaya çalışılır. Böylece kendini başkasının perspektifiyle gören çocuk, bunu 'I', 'Me' ve 'Self' kavramlarından hareketle değerlendirmeye tabi tutar. Kimliğin oluşum sürecini etkileyen bu üç merci bireyin belirli bir davranışı üstlenmesiyle ortaya çıkar. 'I', insandaki yaratıcılığı ve güdülerini ihtiva ederken, 'Me', diğer insanların hakkımızdaki düşüncelerini ve beklentilerini kapsamaktadır. Sevdiği insanlardan birçok 'Me' kazanan birey bunları başarılı şekilde bir araya getirdiğinde 'Self' oluşur. Diğer bir ifadeyle ilk muhatabının davranışlarını özümseyen çocuk, büyüdükçe bu ilk davranışları bırakır ve kendi kimliğini inşa etmeye başlar. Bu süreçte edindiği deneyimler sonucunda ise değerler oluşmaya ve değişmeye daima devam etmektedir (Schöbler, 2011).

Mead'ın teorisine referansta bulunan Joas, bireyin sahip olduğu değerlerin öncelikle yetiştirilme tarzı ile yakından ilgili olduğuna işaret etmektedir. Anne, baba veya diğer aile fertleri ile kendini özdeşleştirme ile başlayan inşa sürecinde çocuk sevdiği kişilerin değer yargılarını sorgulamadan benimser ve özümser. Çünkü çocuk içinde bulunduğu gelişim basamağının bir sonucu olarak muhatabı ve muhatabının değer anlayışı arasındaki ayrımı gözetemez. Dolayısıyla çocuğun kendini sevdikleri ile özdeşleştirme sonucu devraldığı idealler, değerlerinin ana zeminini teşkil etse de, büyümesi ile birlikte elde ettiği güçlü deneyimler muhatablarını ve değerlerini sorgulamasına neden olur. Böylece çocuk büyüdükçe bağımsızlaşmaya ve kendini inşa etmeye başlar.

Joas'ın burada zikretmiş olduğu tecrübe, daha sonra da gösterileceği üzere var olan 'ben'i aşmayı sağlayan bir tecrübedir ve bir dinin/metafiziğin aşkınlığı olarak anlaşılmalıdır (Schöbler, 2011).

Joas'a göre öznel ve olumsuz olmak üzere, değerler iki karakteristik özelliğe sahiptir. Öznenin bir şeyi iyi veya kötü olarak nitelendirmesini öznel kavramı ile ifade eden Joas, değerlerin ortaya çıkmasının öznenin değere olan bağlılığı ile yakından ilgili olduğuna dikkat çeker.

Değer, insanın eylem ve tecrübelerine bağlı olarak ortaya çıktığı için, insanlar kendi koşulları içerisinde bir değer anlayışı oluşturur ve değer varlığını insana bağlı olarak sürdürür. Dolayısıyla herkesin üzerinde ittifak ettiği bir "iyi"nin olması mümkün olmadığı gibi, değer ve değere olan bağlılık da zorlama sonucu ortaya çıkamaz. Bu yüzden Joas'a göre değerler tıpkı eylemler gibi olumsaldır. Ancak olumsuzluktan değerlerin rölatif olduğu sonucu çıkarılmamalıdır (Schöbler, 2011). Niklas Luhmanns'ın olumsuzluk tanımına referansta bulunan Joas, olumsuzluğu olan ama olmak zorunda olmayan şekilde tarif ede-

rek insanın eylemlerindeki bireysel tercihini vurgulamak istemiştir (Joas, Wertevermittlung in einer fragmentierten Gesellschaft, 2002).

İnsanın varlığından bağımsız objektif bir değer alanını kabul etmeyen Joas, değerlerin öznel ve olumsuz özellikleri ile değer rölativizmini kast etmez. Bu bağlamda Dewey'in pragmatizmi ile Taylor'un değer teorisine referansta bulunan Joas, değeri insanın varlığı ve deneyimi ile ilişkilendirerek izah etmeye çalışır.

Birey tarafından meydana getirilen güçlü deneyimler birey tarafından uyulması gereken ideallerdir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında değer bireyin eylemlerinde göz ardı edemediği, kendisini kuşatan ve ulaşılmaması gereken ideallerdir ki, kişi özellikle ahlaki duygularında değerlerin varlığını deneyimler (Schöbler, 2011).

Joas'a göre değerlerin oluşum süreci, aşkınlık tecrübesinin eşlik ettiği hayat boyu devam edecek olan bir süreçtir. İnsanın kendi sınırları dışına itilmesi sonucunda ortaya çıkan bu tecrübeye kişi kendini başka bir varlığa – Doğa/Tanrı vb. - açmaktadır (Schöbler, 2011). Buradan hareketle Joas değerlerin oluşumunu aşkınlık tecrübesi ile bağlantılı olarak ele alan bazı düşünürlere atıfta bulunarak değerlerin kökenine ilişkin farklı bakış açılarını değerlendirmeye çalışmıştır.

4. Değer'in nasıl meydana geldiğine ilişkin bazı yaklaşımlar

Joas'ın ifade ettiği üzere değer kavramının gelişiminde Herrmann Lotze'nin önemli katkıları olsa da, Friedrich Nietzsche daha etkin bir rol oynamıştır (Joas, 1999). 'Kötünün kaynağının ne olduğu' ve 'insanların hangi durumlarda değer yargılarını iyi ya da kötü olarak nitelendirdiği' sorularıyla meşgul olan Nietzsche (Joas, 1999), *Ahlakın Soykütüğü/Zur Genealogie der Moral* adlı eserinde 'iyi' kavramının yanlış yerde araştırıldığına dikkat çekerek, asiller, güçlüler ve makam sahiplerinin değerlerin belirleyicisi olduğu düşüncesini eleştirmiştir (Nietzsche, 1998).

Joas'ın naklettiği kadarıyla, evrensel ahlakın karşısında yer alan Nietzsche insanın ahlaki değerini gözetmeksizin isteklerini yerine getirebilme özgürlüğüne vurgu yapmaktadır. Eylemin değeri ve sonucu üzerine düşünmeden hareket eden kişi kendi isteklerini arka plana itmek zorunda olmayacağı için ikiyüzlü davranmak zorunda kalmayacaktır (Joas, 1999). Muhtemelen Nietzsche'nin Hıristiyanlığı sert bir dille eleştirmesinden de kaynaklı olarak değere ilişkin yorumlarını tutarlı bulmayan Joas akabinde James'e yönelmiştir.

Değerlerin nasıl oluştuğu sorusuna cevap arayan Joas, James'in dini tecrübe teorisinin önemli bir yere sahip olduğunu ifade ederek üç noktaya dikkat çeker.

İlkin James'in dini tecrübe ile ahlaki tecrübe arasında ayırım yaparak, ahlaklılığın insanı mevcut yasaları tanımak ve itaat etmek zorunda bırakarak eylemlerini kısıtladığını, buna karşın dinin insanın eylem alanını genişlettiğine dair düşüncelerine dikkat çeker. Dindar insan sevgiyle hareket eder ve bu durum onun tüm yaşamına inanç olarak yansır.

Joas'ın ifade ettiği ikinci mesele sevgi ve inancın James için değer duyguları olmasına rağmen, bunların nasıl oluştuğu ile ilgilenmemesidir.

Üçüncü nokta olarak Joas, değer kavramına James'in ibadet anlayışı üzerinden yaklaşmaya çalışır. Ancak James ibadeti, insanın tanrısal olanla iletişime geçmesi ve kendisini ona açması şeklinde tarif etse de, buradan hareketle değer nasıl oluştuğu izah edilemez (Joas, 1999). Joas açısından problem çözümlenmemiş olarak kalsa da, James'in düşüncelerinden etkilendiği aşıkârdır. Nitekim Joas James de olduğu gibi tecrübeyi aşkın bir varlıkla sınırlamasa da, benzer bir görüş ortaya koymuştur.

James'den sonra Joas'ın ikinci durağı Emile Durkheim olmuştur. Durkheim'in din teorisine ilişkin araştırmalarda bulunan Joas, Durkheim'in totemizm örneğinden hareketle uzun müddet bir arada bulunan insanların bazı durumlarda bir gücün etkisi altında kalarak kendi kontrollerinin azaldığına dair tespitine yer verir. Durkheim'a göre böyle bir durumda birey bir güç tarafından başka bir dünyaya sürüklenme tecrübesi yaşar (Joas, 1999). Durkheim'in burada söz ettiği kolektif coşku değer oluşumuna ve değer bağlılığına kaynaklık eden deneyimdir. Ancak Joas'a göre kolektif coşku günlük hayatta az ortaya çıkan bir deneyimdir, dolayısıyla değer oluşumunu tümüyle kolektif tecrübeyle temellendirmek yetersiz bir yaklaşım olur (Baessler, 2010).

James ve Durkheim tecrübe kavramını ön plana çıkarmış olsalar da, değer nasıl ortaya çıktığına ilişkin tatminkâr bir cevap ortaya koyamamışlardır. Dolayısıyla Joas bir diğer düşünür olan George Simmel'e yönelir.

James ve Durkheim'in düşüncelerine benzer şekilde bir aşkınlık tecrübesine işaret eden Simmel onlardan farklı olarak kişinin bizzatı içinde bulunduğu bir durum üzerinden kendi aşkınlığını nasıl tecrübe ettiğini izah etmeye çalışmıştır. İnsan savaş esnasında yaşadığı deneyim, kendini feda etmesi kendi varlığının sınırlarını aşması ve aşkınlığını tecrübe etmesine yol açar. Görüldüğü üzere Simmel'in aşkınlık tecrübesini doğrudan insanın kendi varlığını ilgilendiren bir durum üzerinden izah etmiş olması onu diğer iki düşünürden bir adım daha öne taşımıştır. Ayrıca Joas'ın Simmel'in düşüncelerinde önemseydiği bir diğer nokta, insanın ölümlü olmasını değerlerin meydana gelebilmesinin ön koşulu olarak değerlendirmesidir. Nitekim insanın varlığı sonsuz olsaydı, değerler hayatın içerisinde kaybolup giderdi. Dolayısıyla ölüm hayatın geçiciliğini hatırlatarak insanın hayatını aşkın değerlerle şekillendirmesi noktasında teşvik edicidir. Simmel'in ortaya koymuş olduğu bu düşünceler Joas için değerlerin nasıl oluştuğu sorusuna ışık tutmaktadır (Joas, 1999).

Joas'ın üzerinde durduğu bir diğer düşünür John Dewey'dir. Dewey'e göre ideal olan bir eylemin içerisinde gömülü olan değer, istenilen ile istenilmeye değer olanın arasında yer almaktadır (Baessler, 2010). Sahip olduğu istekleri ile bir çevrede yaşayan insan, istekleri birbiri ile veya mevcut koşullar ile uyumsuzluk içine düştüğünde, bir tercihte bulunması gerekir. İşte burada düşünülen şey değerdir (Joas, 1999).

Değerin kaynağını ise Dewey insanın bütünlüğü tecrübesinden hareketle izah etmeye çalışmıştır. Ben'in bütünlüğü ile insanın kendini gerçekleştirmiş olması kastedilerek, değerler insanın hayal gücünün yaratıcı bir performansının sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Joas'ın ifade ettiği üzere tecrübenin yaşamak ve anlam vermek üzere iki boyutu vardır. İlki James'in dini tecrübesinde ve Durkheim'ın kolektif tecrübesinde yerini bulurken, ikinci Dewey'in düşüncesinde yer almaktadır. Buna göre ben/benlik bütünlüğüne sahip birey, edindiği deneyimler sonucunda değer bağlılığını meydana getirebilir (Baessler, 2010).

Burada ismi geçen düşünürlerden elli yıl sonra Charles Taylor tekrar değer konusunu ele almıştır. Joas'a göre Taylor'un teorisini başarılı kılan 'güçlü' ve 'zayıf' değerlendirmeler şeklinde bir ayırım yapmış olmasıdır. Zayıf değerlendirmeler istekler arasında bir seçime dayanır. Söz gelimi bir istek diğerine tercih edildiğinde, diğer istek ya ertelenmiş ya da ondan vazgeçilmiş olunur. Güçlü değerlendirmelerde ise, istekler kategorilere bölünür. Burada pratik olarak gerçekleştirilebilirliği üstünde durulmaz, bilakis insanın ahlaki duygularının temellendiği ölçüler devreye girer (Joas, 1999).

Taylor'un anlayışına göre değerler gerçekliğin içinde insanın varlığından bağımsız olarak vardır. Dolayısıyla insan tarafından meydana getirilemeyeceği gibi, ortadan da kaldırılamaz. İnsan onları sadece fark edebilir ve yanında veya karşısında yer alır. Böylece insan ben olarak kendisi için değerli olanı ve değerli olmayanı belirlemektedir (Baessler, 2010).

Taylor'un değerlerin oluşumunu deneyimin yanı sıra bireyin inşası ile temellendirmesi Joas için dikkat çekici olmuştur. Diğer insanlarla olan iletişim sonucunda iyi ve kötünün farkındalığını elde eden insan bu iletişim sayesinde kimliğini inşa eder. Dolayısıyla değerler evrensel bir geçerliliğe sahiptir (Baessler, 2010). Benzer şekilde Joas da iyiye yönelik anlayışın herkeste ortak sadece tezahürünün farklı olduğunu ileri sürer.

Değere ve değerın kaynağına ilişkin farklı düşünürlerin fikirlerine yer veren Joas, akabinde insanın deneyiminin değer olarak nasıl anlamlandırıldığı ve eylemlerine nasıl yansıdığı üzerinde durarak, değer bağlılığın önemine dikkat çekmiş ve bu evreleri detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.

5. Değerlerin Birey Tarafından Değer Olarak Yorumlanması

Bireyin değer tecrübesini yaşadıkdan sonra bunu anlamlandırması gerektiğini ifade eden Joas, Cornelius Castoriadis'in dil teorisine dair düşüncelerini referansta bulunarak tecrübenin bireysel ve kültürel anlamlandırması üzerinde durmuştur. Bireyin yaşadığı kültürün dilinde ya da pratiklerinde ifadesini bulan değer, birey tarafından benimsenmediği takdirde, yeniden yorumlanabilir. Değerin yeni yorumu değişimine yol açsa da, dil, kültürel pratikler ve geleneksel değerler; meydana gelebilmeleri, gelişmeleri ve devamlılıklarını sürdürebilmeleri açısından daima bireysel yorumlara muhtaçtırlar (Schöbler, 2011).

Bu bağlamda Joas'ın dikkat çektiği bir diğer mevzu değerın bağlantılandırılmasıdır. Bireyler isteklerini değerlendirirken bunu duygusal bir tarafsızlık içerisinde değil, aksine öfke, utanç, suçluluk veya hayranlık gibi ahlaki duygularla yapmaktadır. İyi'nin yansı-

ması olan ahlaki duygular bireyin istekleri noktasında bir ölçüttür. Dilin aracılığıyla ahlaki duygularını ifade etmeye çalışan birey bunu tam anlamıyla yansıtamadığında, ahlaki duygular ile değer arasında bir kopukluk meydana gelebilir. Bu durumda birey bağlantılandırma ile ahlaki duyguları ile değerleri arasındaki kopukluğu giderilebilir (Schöbler, 2011).

Değerlerin bağlantılandırılmasını Taylor'un geliştirmiş olduğu model çerçevesinde ele alan Joas, Taylor'un modelinin birinci basamağında üzerinde düşünülmemiş ahlaki duygular yer alır. İkinci basamakta birey bu ahlaki duyguları anlamlandırır. Üçüncü basamakta ise bireyin anlamlandığı ahlaki duygular ile bu duyguların yerleşmiş anlamları karşı karşıya gelir. Bu durumda birey edindiği ahlaki duyguların tecrübesi, bu duygulara yüklemiş olduğu anlam ve bu duyguların kültürel anlamı arasında bağlantı kurması gerekir. Çünkü bu üç unsur birbirinin koşulu olduğu için birbirine muhtaçtır. Öyle ki ahlaki duyguların tecrübesi olmadan ne kişisel anlamlandırma ne de kültürel anlamlandırma tezahür edemez. Aynı şekilde ahlaki duygular birey ve kültür tarafından anlamlandırılmadığında varlığını sürdüremez. Dolayısıyla bu üç unsur arasında uyumu yakalayabilmek için değişiklik yapmak gerekmektedir. Bu değişikliği ihtiva eden bağlantılandırma sürecinden sonra ahlaki duygularımız ile değerler değişime uğrayabilir, hatta yeni değerler ortaya çıkabilir (Schöbler, 2011).

5.1. Değer Bağlılığı

Değerler bireyin kendini inşa sürecinin ve kendi aşkınlığını deneyimlemesinin bir ürünü olarak anlaşıldığında bireyin sahip olduğu değerlerin dışında kalan değerler bireyin kendi değerine olan bağlılığını sarsamaz. Dolayısıyla olumsuzluk, değer bağlılığının oluşmasında bir engel değildir.

Joas'ın ifade ettiği üzere değere olan bağlılık üç şekilde değişerek olumsuzluk alanında kalır.

1. Prosedürleşme
2. Değerlerin genelleştirilmesi
3. Empati

Prensipilerin genelleştirilerek günlük yaşama aktarılması fikrine dayanan prosedürleşme, farklılıkların yasal ve politik bir uzlaşma sonucunda kabul edilmesi değer aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Değerlerin genelleştirilmesi hususunda Talcott Parsons'ın kültürel değerlerin ortak yönlerinden hareketle daha soyut bir anlayış geliştirme fikrine atıfta bulunan Joas, farklı kültürlerin ortak kavram ve değerlere sahip olduğu görüşünden hareketle değerlerin genelleştirilebileceğine dikkat çekmektedir.

Son olarak Joas olumsuzluğu ihtiva eden değer bağlılığında, başka kültürün değerlerine empati duygusu ile yaklaşılması ve değer farklılıklarını içine alan bir yön izlenmesi

gerektiğinin altını çizer. Dünyaya başkalarının gözünden bakmak anlamına gelen empati, diğer ismiyle duygudaşlık değerler noktasında ortaya çıkabilecek olan çatışmaları engelleyebilecek potansiyele sahiptir. Nitekim bu sayede kendisinden içsel olarak uzaklaşan insan değere olan bağlılığında daha esnek davranabilir. Joas'a göre insanın değere olan bağlılığında bu özgürlük olmazsa, değer bağlılığı ve değer in olumsallığı arasındaki denge bozulur ve insan bunu davranışa dönüştüremez (Joas, Wertevermittlung in einer fragmentierten Gesellschaft, 2002).

Buradan hareketle Joas değer bağlılığın şu iki özelliğine dikkat çeker. Birincisi bireyin kendisini bir değere bağlı hissetmesidir ki, Joas bunu Ergriffenwerden/Ergriffensein kavramlarıyla ifade eder. Bir duygu tarafından yakalanmak/kaplanmak anlamına gelen Ergriffenwerden bireyin "iyi"ye olan bağlılığının iradesinden bağımsız olarak, kendiliğinden bir duygulanım sonucu ortaya çıktığına işaret eder. Değer, kendini pasif bir konumda olan insana bir durum aracılığıyla açar ve onu etkiler. Bu deneyim sonucunda insan bu değeri benimser veya onu reddeder. Dolayısıyla değerlerin oluşumundaki temel etken tecrübedir (Schöbler, 2011).

Değer bağlılığının ikinci özelliğe, bir zorunluluk barındırmamasıdır. İnsanın "başka türlü davranmam" şeklindeki tavrı onun değere olan bağlılığının bir sonucudur. Böyle bir durumda insan kendini kısıtlanmış ve özgürlüğü elinden alınmış hissetmez, bilakis insanın kendi değer yargılarına göre davranabilmesi onun özgürlüğüdür (Schöbler, 2011).

5.2. Değerin Eyleme Yansımaları ve Aktarılması

Eylemlerin oluşmasında değerlerin önemli bir rolü vardır. Öyle ki değerler istekleri değerlendiren kriterleri ihtiva ettiğinden, bireye önceliklerini değerlendirme noktasında yol gösterir ama nasıl davranması gerektiğini tarif etmez. Dolayısıyla eylemin kaynağı değerler değildir. İnsan değerleri aracılığıyla hangi durumda nasıl davranması gerektiğini kendisi çözümler ve günlük hayatına bu davranışı aktarmalıdır (Schöbler, 2011).

Ancak değerlerin aktarılması noktasında Joas'a göre dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan ilki kişisel boyuttur. Öyle ki Joas'a göre rol modeller ve onların ortaya koymuş olduğu davranışlar bilgi ve öğütten daha faydalıdır. Eğitim kurumları değerleri aktarma konusunda bilinçli olmalıdır. Ancak değerlerin aktarımında tecrübe önemli olduğundan sadece aile ve okul içerisindeki tecrübelerle yetinilmemelidir. Değerlerin başarılı bir şekilde aktarılabilmesi için en önemli prensip ise, değerlerin bizzat kişiler tarafından yaşanmasıdır. Bu yüzden kişiler öncelikle değerlerini kendi yaşamlarına ne kadar yansıtıktıklarının muhasebesini yapmalıdırlar (Joas, Wertevermittlung in einer fragmentierten Gesellschaft, 2002).

Sonuç

Değerin nasıl meydana geldiğini farklı düşünürlerin görüşlerinden hareketle araştıran Joas, onların düşüncelerinden ilham alarak kendi değer anlayışını ortaya koymuştur. De-

neyimden bağımsız bir değerler alanını kabul etmeyen Joas, değeri insanın deneyimi ve anlamlandırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tarif eder. Ancak her ne kadar değerler ortaya çıkmasında insanın önemli bir rolü olsa da, değerler taşıyıcısı olabilmek için bireyin öncelikle bir şahsiyete sahip olması gerektiği Joas tarafından vurgulanmaktadır. Dolayısıyla değerler bir alışkanlık ya da öğrenilmiş bir davranış değildir. Bilakis bireyin kendi kimliğini diğer ifadeyle benliğini inşa etme sürecindeki tecrübelerinin bir sonucudur.

Değerin oluştuğu bir diğer deneyim ise insanın yaşadığı aşkınlık tecrübesidir. Aşkınlık tecrübesini deneyimleyen birey pasif konumdadır, öyle ki bu tecrübe onu etki alanına çeker ve tümüyle kuşatır. Bu nedenle değer, akıl ile belirlenebilen ve benimsenebilecek bir olgu değil, tamamen güçlü bir duygulanım sonucu meydana gelir.

Görüldüğü üzere deneyimden hareketle değerler kökenini ulaşılmaya çalışan Joas, değerler insanı kuşatan güçlü bir duygulanım olmasının yanı sıra iyi olanı gözetmesi gerektiğini ifade etse de, açık bir şekilde değerler kökeninin ne olduğunu ortaya koyamamıştır.

Kaynakça

- Baessler, K. (2010). *Die Entstehung der werte in erfahrung der selbsttranszendenz und durch prozesse der selbstbildung*. München: GRIN Verlag.
- Cevizci, A. (2013). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Joas, H. (1999). *Die entstehung der werte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Joas, H. (2002). Wertevermittlung in einer fragmentierten Gesellschaft. *Die Politische Meinung*, (394), 69-78.
- Kart, B. (2006). Erdem Etiği Normatif midir?. *Filsf-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 101-108.
- Nietzsche, F. (1998). *Ahlakın soykütüğü üstüne* (Çev.Ahmet İnam). Ankara: Gündoğan Yayınları. (Eserin orijinali 1887'de yayımlandı.)
- Schöbler, S. (2011). *Der Neopragmatismus von Hans Joas Handeln, glaube und erfahrung*. Berlin: LIT.